

Cseres Judit

Az utógondozói ellátottak vizsgálata

2004. május 14-én lezajlott a FICE rendes évi közgyűlése és a hozzá kapcsolódó szakmai ülés. A szakmai nap fő témája a szakellátási rendszerből az "Életbe" kikerülő fiataljaink sajátos nevelési problémái köré szerveződött. Egyebek között három előadás hangzott el az utógondozottak, utógondozói ellátottak körében lebonyolított kutatásokról; a következőkben a két kérdőíves módszert alkalmazó kutatás megállapításait törekszem röviden összefoglalni.

Előzmények

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet 2001-ben reprezentatív kérdőíves vizsgálatot végzett a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek körében. A vizsgálat annak feltárására irányult, hogyan alakult a fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedése, önálló életvitele. A vizsgálatban külön figyelemmel voltak arra, hogy összehasonlíthatóvá tegyék a rendszert nagykorúságuk után elhagyó és az utógondozói ellátás igénybevételével továbbra is a rendszerben maradó fiatalok válaszaiból származó tapasztalatokat.

A kutatás során az ország 16 területi gyermekvédelmi szakszolgálatát által kitöltött adatlapokat, amelyek 4421 fiatal felnőtt adatait tartalmazzák részben, és 6 területi gyermekvédelmi szakszolgálat által felvett 114 interjút dolgoztak fel. A beérkezett adatok mennyisége folytán a felmérés reprezentatív lett, így alkalmas általánosítható következtetések levonására.

A kutatás szakmai hipotézise szerint:

„A nagykorúvá váló fiatal felnőttek jelentős számban veszik igénybe az utógondozói ellátást, s nagyon kis számban az utógondozást, mivel a gyermekvédelmi gondoskodásban eltöltött idő

alatt nem készítik elő megfelelően visszatérésüket családjukba és családjaikat az ő visszafogadásukra. Nem megfelelő az önálló életre nevelés sem, ami az önálló életvitel kialakítását, a társadalmi integrációt gátolja. Az utógondozói ellátottak magas és az utógondozottak alacsony száma a gyermekvédelmi rendszer diszfunkcionális működését jelzi. (Ez természetesen szűkítő megfogalmazás, mivel ez a társadalom más rendszereire is vonatkozik, de ezeket nem vizsgáljuk, mivel nem tartoznak témánkhoz.) Ugyanakkor a megyékben és a fővárosban az utógondozás és az utógondozói ellátás kérdését csak a gyermekvédelem részeként kezelik, és nem tartják foglalkoztatási, oktatási-képzési, lakhatási és szociális problémának.

Az adatok és az interjúk feldolgozása igazolhatja vagy cáfolhatja hipotézisünket, valamint azt is, hogy az utógondozói ellátás problémájának megoldására képes-e önmagában a gyermekvédelmi szakellátás intézményrendszere.”

A kutatás eredménye

„Ha megvizsgáljuk a szakmai hipotézisben foglaltakat és az okokat, akkor a következőket mondhatjuk:

- A fiatal felnőttek jelentős százaléka (44%) 10 évnél hosszabb időt tölt el gondoskodásban, amely megnehezítheti sikeres társadalmi integrációját.
- Évek óta egyre többen veszik igénybe az utógondozói ellátást (1997-ben 3019 fő, 1998-ban 3391 fő, 1999-ben 3865 fő, 2000-ben 3937 fő), és egyre kevesebben az utógondozást (1998-ban 2423 fő, 1999-ben 751 fő, 2000-ben 725 fő). Lehetőség szerint az utógondozói ellátást minél hosszabb időre, akár 24 éves korukig szeretnék igénybe venni a fiatal felnőttek. Ezzel ellentétben az utógondozást nem is kérték minden esetben, s csak rövid ideig veszik igénybe. Nagyon sok esetben csak a kötelező egy évre rendelik el, majd annak leteltével, tekintet nélkül a fiatal felnőtt szükségleteire, megszüntetik.
- A fiatal felnőttek jelentős százalékának megváltozott az elhelyezése (4421 fiatal felnőttből legalább egyszer 3919 fiatal felnőttnek, ami 88,6%, nem csak egyszer 4421 fiatal felnőttből 2700-nak, azaz 61%-nak), amely hozzájárul nem megfelelő szocializációjukhoz, sérti az állandóságához, a biztonságához, a kiszámíthatóságához való jogukat.

- A gyermekek és a fiatal felnőttek nem rendelkeznek elegendő információval arról, hogy mi miért történik velük, továbbá az információhiány nem teszi lehetővé olyan szolgáltatások igénybevételét, amelyek segíthetik önálló életvitelük kialakítását, társadalmi integrációjukat.
- A családdal a kapcsolattartás túl gyenge, sok esetben nincs is, amely gátolja a gyermekek visszailleszkedését családjukba a nagykorúság elérése előtt vagy után, továbbá megnehezíti a fiatal felnőttek önálló életvitelének kialakítását.
- Az önállóság kialakításának hibái, hiánya (önálló gondolkodás, önellátás, pénzkezelés). Az önállóságra nevelés sok esetben az utógondozás és az utógondozói ellátás alatt válik problémává (s még akkor sem megoldott problémává, tehát még akkor sem tudnak vele minden esetben érdemben foglalkozni), pedig az önállóság kialakítása a gyermekkorban a gondoskodásba utalás után a gondozási-nevelési folyamat egyik fő célja. Az utógondozott azt gondolja az utógondozásról, hogy most megtanítják őt a pénze beosztására, az önellátásra, vagyis az önállóságra. Ezzel ellentétben mindennek elsajátítása már gyermekkorban szükséges. Ezért szükséges a gyermekek nevelőinek továbbképzése.
- A fiatal felnőttek szocializációja (kötődés, kudarcátírás, érzelmi élet, társas viszonyok, partnerkapcsolatok, szabadidő eltöltése, ellátásra szocializáltság) sok esetben problémákat vet fel. A kudarcátírás alacsony szintje vagy hiánya megnehezíti beilleszkedésüket akár lakóközösségükbe, akár munkahelyük kollektívájába. Kötődési és érzelmi életük problémái a társas kapcsolatok, a családalapítás során is jelentkezhetnek. Már gyermekkorban szükséges orientálni a szabadidő eltöltését, mivel sok interjú tanúbizonysága szerint ez is nehézséget okoz. Nagyon magas számban jelenti a szabadidő eltöltésének módját a televíziózás, elsősorban sorozatok nézése. Ugyanakkor nagyon kevesen járnak színházba, múzeumba, kiállításokra, kirándulni, sportolni; moziba valamivel többen járnak, s az olvasó fiatalok többsége is csak újságot szokott olvasni, elsősorban napilapokat és életmódmagazinokat (divatlapok, női lapok, zenei újságok, autós újságok stb.).
- A fiatal felnőttek általában aluliskolázottak, nagyon sokan csak az általános iskolát végezték el. A cél az lenne, hogy lehetőség szerint minden gyermek legalább középfokú képesítéssel rendelkezzen, mivel ez megkönnyíti munkába állását. A beiskolázás során mindig figyelembe kell venni, hogy a gyermek olyan szakmát tanuljon, amely keresett a munkaerőpiacon. Szükséges a tehetséggondozás, s lehetőség szerint növelni kellene a felsőfokú szakképzésben és a felsőoktatásban tanuló fiatal felnőttek számát. Ennek

érdekében szükséges a gyermekek nevelőinek, a fiatal felnőttek utógondozóinak a továbbképzése, a felkészítés a megváltozott feladatok ellátására és új ismeretek átadása, hogy naprakészek legyenek a gyermekek és fiatal felnőttek megfelelő iskoláztatáshoz szükséges információk terén.

- A munkába állítás nehézségei hátráltatják a fiatal felnőttek önálló életvitelének kialakítását, mivel jelentős számú utógondozott és utógondozotti ellátott nem rendelkezik megfelelő állandó munkahellyel, s így jövedelemmel sem. Ennek oka általában a nem megfelelő iskolázottság, a lakhelyükön és közelében lévő üres munkahelyek korlátozott száma és a védőmunkahelyek hiánya.
- A lakáshoz jutás komoly nehézségekbe ütközik. Az utógondozók — s így a fiatal felnőttek — nem ismerik a lakástámogatási rendszert, mivel az interjúkból az derül ki, hogy a legtöbb lakással rendelkező fiatal felnőtt csak a megtakarításából és az otthonteremtési támogatásból vásárolt ingatlant, más támogatást nem vett igénybe. Ezek a források azonban nem elégségesek egy városi lakás megvételére az esetek többségében. A kisebb településeken megvásárolt ingatlanokat viszont több esetben elhagyták vagy eladták, és városi albérletbe költöztek, mivel munkahely nélkül nem tudták fenntartani magukat és az ingatlant.
- A megtakarítások, a pénzkezelés problémát okoz a nagykorúság elérése után. Sok esetben a fiatal felnőttek a nagykorúságuk után kézhez kapott addigi megtakarításaikat rövid időn belül elköltik, de előfordul az is, hogy a fiatal felnőttek családja költi el a megtakarításokat saját célokra, ezáltal kismérvizve a fiatal felnőttet vagyonából.
- Az utógondozók felkészültsége nem minden esetben megfelelő, módszerként többnyire a látogatásokat, a beszélgetéseket, a konkrét segítségnyújtást (pl. ügyintézésben) alkalmazzák, amelyek elsősorban lelki támogatást jelentenek a fiatal felnőtt számára. Szükséges az együttműködés kialakítása is az utógondozók munkáját segítő intézményekkel és személyekkel.
- A gyámhivatali gyakorlat is több problémát vet fel. A gyámhivatal minden nagykorúvá váló gyermek esetében elrendeli az utógondozást, akkor is, ha a fiatal felnőtt nem kéri azt. Ezt azonban csak a Gyermekvédelmi törvény által előírt kötelező egy évre rendelik el, majd annak letelte után megszüntetik azt, tekintet nélkül arra, hogy milyenek a fiatal felnőtt szükségletei, holott az utógondozás szintén a fiatal felnőtt 24 éves koráig tarthat szükségleteinek megfelelően. A fiatal felnőtt szükségleteiről a gyámhivatal értesülhet

(feltéve, hogy az utógondozó jól látja el feladatát), mivel az utógondozó negyedéves jelentési kötelezettséggel bír.

A kutatás adatainak feldolgozása részben tehát igazolta a szakmai hipotézist és az abban szereplő okok meglétét, továbbá azt, hogy az utógondozói ellátás problémájának megoldására a gyermekvédelmi szakellátás intézményrendszere önmagában nem képes.” (Szikulai 2003)

A kutatás második szakasza

2004-ben a FICE Magyarországi Egyesülete és a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet a kutatás folytatását határozta el, ennek finanszírozását a FICE Világbanknál elnyert pályázata tette lehetővé. A kutatásnak ebben a – mondhatni – második szakaszában kisebb mintát választottunk, amely azonban a maga módján ugyancsak reprezentatív: a Főváros, Baranya, Szabolcs-Szatmár és Veszprém megyék utógondozói ellátásában részesülő fiataljait kerestük meg kérdőívvel és ugyancsak kérdőíves módszerrel gyűjtöttünk adatokat az ellátásról és az utógondozókról.

A kutatás első szakaszának tekinthető így módon a NcsSzi vizsgálata, amelynek eredményei, megállapításai jelentik a második – a FICE-vel együttműködésben lebonyolított - szakasz hipotézisének alapját.

A Szikulai István közleményében ismertetett hipotézist és vizsgálati megállapításokat továbbépítve, feltételezéseinket tágabb társadalmi térre vonatkoztatva fogalmaztuk meg. Úgy véltük, hogy az EU-csatlakozás követelményeire tekintettel érdemes mélyebben megvizsgálni a gyermek- és ifjúságvédelem rendszerét úgy is, mint a munkaerőpiac egyik forrását. Szikulai kutatásáról tanulmányából kitűnik, hogy még mindig érvényes, tehát tartós állapotot jelez az a húsz évvel ezelőtti, a 80-as években szerzett tapasztalat – legalábbis arányait tekintve –, amely szerint az állami gondozásból nagykorúvá váló évente mintegy 2000 fiatal 50%-a nem rendelkezik az önálló élethez megkezdéséhez, vezetéséhez szükséges feltételek (szakképzettség, munkahely, lakás, önálló pénzeszközök) egyikével sem, és reménnyel sem arra, hogy mindezt önállóan belátható időn belül megszerezze. (Szikulai, 2003)

Újrafogalmaztunk néhány feltételezést, kérdést:

Igaz-e, hogy az ifjúságvédelem még mindig, sőt a piacgazdaság normái között még inkább csekély munkaerő-piaci eséllyel induló fiatalokat bocsát ki?

Igaz-e az a feltételezés, hogy a szociálpolitikai intézkedések és a szakellátásra ruházott feladatok nem képesek ellensúlyozni a munkaerő-piaci hátrányt?

Igaz-e, hogy a szakellátásban a feladat mellett nem keletkezett kompetencia, erőforrás és cselekvési tér a hátrányok leküzdésére?

Igaz-e, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekek alapfokú oktatásában beállt veszteségek a középfokon már (szinte) behozhatatlan hátránnyá válnak?

Annak ellenére, hogy a kutatás első szakasza meglehetősen sok válasz-elemet már tartalmaz, érdemesnek tartottuk az utógondozók és az utógondozói ellátottak újbóli megkérdezését, alapvetően azért, hogy hozzájáruljunk az infrastruktúra és szakmai tartalom megfelelő fejlesztésének feladatához. A kutatás második fázisát azok a megállapítások is indokolják, amelyek a nemzetközi ifjúságkutatási szakirodalomban már a fiatal felnőttek jellemző élethelyzeteit írják le. Ezek a megállapítások nem a látó körünkben élő fiatal felnőttek jelene miatt figyelemre méltók, hiszen Szikulai vizsgálatából is meggyőző empirikus megállapításokat idézhetünk arról a szakmai körökben közszájon forgó evidenciáról, miszerint a társadalmi integráció „éles” feladatát elkésett dolog a nagykorúság környékén teljesíteni. A nemzetközi szakirodalom közeljövőnket mutatja, olyan prognózis ez számunkra, amelyet éppen a szakellátásban felnövekvő és ahhoz fiatal felnőttként is kötődő fiatalok esetében nem veszíthetünk szem elől, sőt, a szakmai fejlesztésben erősen figyelembe kell vennünk.

A második kutatási szakasz hipotézisének megfogalmazásában a német ifjúságkutató intézet egyik fő kutatási irányának tapasztalatait is felhasználtuk, amely kutatás a jelenkor ifjúságával kapcsolatban észlelhető új jelenségeket vizsgálta európai szintén. A kutatás – támaszkodva természetesen a világban zajló más ifjúságkutatási eredményekre – számos olyan

megállapításhoz jutott, amelyeket magunknak is át kell gondolnunk a hazai viszonyokra értelmezve:

A kutatók mindenekelőtt kiemelik annak a társadalmi közegnek számukra lényeges jellemzőit, amelyben a kutatás lezajlik. E szerint a társadalom modernizációs folyamatait kettős logika vezérli, felülről a politika, az államigazgatás, a globalizáció a gazdaságban. A másik az alulról jövő logika, az embereké, ahogyan mindezekhez viszonyulnak, elfogadják, vagy elutasítják a teljes hatás-együttest, vagy annak őket legközelebbről érintő részleteit. A nagy tendenciák olykor egészen mélyen beleszólnak a polgár, így a fiatal életébe, meghatározzák esélyeiket a gazdaságban, kultúrában, a társadalomban: tud-e tanulni, talál-e munkát, tud-e boldogulni. A transznacionális mozgásokban főként a kevésbé képzettek vesznek részt tömegesen, a szakképzettek viszont aggódnak azon, hogy vajon elismerik-e képzettségüket az EU-ban.

Az Európai Közösség bővülése milyen változásokat hoz, hozhat a transznacionális jelenségek körében? – tette fel a kérdést a kutatás. Indokolt-e egységes európai ifjúságpolitika kidolgozása, azaz szükséges-e – elvileg és a jövőben – egységes európai intervenció az európai ifjúság ügyében? A kutatás lényegében e kérdés "igen" válaszának alátámasztását szolgálta.

A kutatás arra ad igazolást, hogy a fiatalokat önálló szociális csoportként kell kezelni. A fiataloknak ugyanis egész Európában azonos, közös szociális problémákkal kell szembenéznük: iskolai nehézségek, munkanélküliség, hajléktalanság, drog, alkohol, az őket nevelők agressziója, az életfolyamatok individualizációja országhatártól függetlenül okoznak nehézségeket számukra. A fiatal ember nevelő környezetében a tradicionális közösségek felbomlanak, az önmagára találás keservei és a jövő tervei határozzák meg az életét, a munkaerőpiac mobilizálja, rugalmassá, kevésbé kötődővé teszi személyiségét. A fiatal prioritásai ezért már mások, mint a szülőkéi, már csöppnyi korától tudja, hogy amiben él, az rizikótársadalom, számára legalábbis. A kutatás egy szakaszában olyan érettségizett fiatalokat vizsgáltak, akik még nem tudják, mit akarnak, még nem döntöttek a tanulás és az azonnali munkába állás között. A kapott adatok igazolták a fiatal felnőttkor, a postadolescencia önálló életkori szakaszként kezelésének szükségességét, aminek egyik jellemzője a

meghosszabbodott képzési idő és a munkaerőpiac csökkent kínálatával szembeni megnövekedett igények.

A vizsgálat egy sajátos életforma-változást is regisztrált, amelyben sok út vezet a családból ki, de kevés vissza. A fiatalok jójó-életformában töltik fiatal felnőttkorukat, itt egy kis ösztöndíj, ott egy kis pályázat, és mindegy melyik országban, városban. Így az életút megszokott szekvenciái feloldódnak, időrendjük is felborul. A munkaerőpiac mobilizáló hatása viszont a fiatalok arányát helyenként egészségtelenül megnöveli vagy lecsökkenti.

A képzésről – mint a fiatalok életének egyik meghatározó színteréről – szólva a vizsgálat lényeges, axiomatikus megállapítást tesz: fiatalnak lenni annyi, mint tanulónak lenni; ahol ez nem igaz, ott szociális problémák vannak. A fiatalok számára ugyanis felértékelődött a képzés, ettől remélik boldogulásukat, ezért jelentősen meghosszabbodik a képzési idő

A másik meghatározó színtér a munkaerőpiac, s ezzel kapcsolatos az axiomatikus megállapítás folytatása: akik nem a képzésben vannak, azok munkanélküliek, s minthogy mindenütt magas a munkanélküliségi mutató, a fiatalok munkanélkülisége minden ország ifjúságpolitikájának – ha van neki – önálló programalkotó problémaköre.

A már említett vizsgálat kiterjedt a fiatalok bevételeinek elemzésére, a bevételek belső arányaira: mennyi a saját kereset, a szülői hozzájárulás és az állami támogatás. A kapott eredmények igen változatosak egészen addig, hogy a gyerek a családfenntartó; ez főként a mediterrán országok fiataljai, gyermekei körében jellemző. A szegénység a mediterrán országokban (itt szinte nincs jóléti állami segély) egészen más, mint a jóléti országokban, a nemzetközi munkaerőpiacba integráció számukra mentőöv, alapszükséglet.

A társadalom, a politika számára önként adódó, közhelyszerű összefüggés az ifjúság és a jövő együtt említése, ám távolról sem mindegy az összefüggés tartalma: az ifjúság olyan jövőt jelent, amibe érdemes befektetni, vagy olyan tartalékot, amely a ma problémáit a közeli jövőben megoldja. A skandináv országokban beruháznak, a déli országokban nem, csak tartalékként szemlélik a fiatal nemzedéket. Azokban az országokban, amelyekben nem

intézményesült és védett az ifjúságba beruházás, ott a fiatalokat olyan rizikócsoporthoz tartozóként kezelik, amely nem tart együtt a társadalommal.

Korábban a fiatalság mozgalmak révén volt elérhető, ma a fogyasztás eszközeivel – állapítja meg a kutatás egyik végső konklúziója (R. Bendit, 2001, ismerteti Cseres J. 2004).

Nos, a kutatás második fázisában hipotézisünket és majdani eredményeinket elhelyezhetjük és értelmezhetjük egy sajátos koordináta-rendszerben, amelynek – mondjuk – vízszintes tengelyén az NSZCsP kutatási eredményei, függőleges tengelyén a német ifjúságkutató intézet kutatási megállapításai helyezkednek el.

A kérdőív és az elsődleges adatok, összefüggések

A kérdőív lényegében három egységből áll: 1. az ellátás, 2. az utógondozó és 3. az utógondozói ellátást igénybe vevő fiatal számára készült. Jelen tanulmány az utógondozókról és az ellátásról, mint az utógondozói ellátás közegéről, infrastruktúrájáról kísérel meg valamelyes képet alkotni, a fiatalokról itt csupán néhány jellemző statisztikai adatot mutatunk be. Egy következő tanulmányban kerül sor a fiatalok kérdőívének feldolgozása során nyert adatok, megállapítások ismertetésére.

A kutatás második szakaszában vizsgált minta méreteiről annyit szükséges elmondanunk, hogy 4 megyében (a Fővárost önmagában egy megyeként kezeltük) 44 intézmény, s az ezekben munkálkodó 92 utógondozó töltötte ki kérdőívünket, és adta meg az általa nevelt 693 utógondozotti ellátásban részesülő fiatal néhány alap-adatát. A kérdések már kezdetől fogva tartalmazták az adatvédelmi szempontokat, így személy szerinti azonosításra a kutatás egyetlen szakaszában sincs lehetőség, ami a kutatási eredmények értelmezésében jelent veszteséget, illetve bizonytalanságot a tekintetben, hogy a 3. kérdőívre válaszoló fiatalok vajon milyen mértékben azonosak az itt említett és pusztán néhány lényeges statisztikai mutató erejéig megismert 693 fővel.

A feldolgozás technika részleteiről annyit el kell mondanunk, hogy az adatokat SPSS adatkezelő programmal rögzítettük és dolgoztuk fel, az adatok másodlagos feldolgozásában az Excelt használtuk. A bemutatott diagramokon nem minden esetben egyeznek meg az összeadott értékek a minta méreteinek leírásában megadott értékekkel, ennek oka az, hogy nem minden megkérdezett válaszolt minden kérdésre, illetve vannak kérdések, amelyekre több válasz megjelölése volt lehetséges.

Az utógondozói ellátásról és az utógondozókról

Az ellátásról magáról érdemes minél többet megtudni, hiszen az ezt jellemző adatok tájékoztatják az irányító főhatóságot az utógondozói ellátás jogintézményének teljesüléséről, a teljesülés esetleges hiányosságairól. Még inkább igaz lenne ez akkor, ha módunkban állna – s erre remélhetően majd keletkezik szükséglet – sorskövető vizsgálattal az érintett fiatalok további életútját, az életút egyes kritikus szakaszait megvizsgálni. Jelen vizsgálataink egyelőre strukturális-módszertani fejlesztés kiinduló pontjait rejtik magukba, és törekszünk ezeket láthatóvá, értelmezhetővé tenni.

Szikulai megállapításai – mint már több ízben szóba került – jórészt visszaható jellegűek, de a munkaerő-piaci és a „felnőtt” élet nehézségei már az általa vizsgált szakaszban is megmutatkoznak. A vizsgálat második szakaszában elsőként áttekintettük azt az intézményi környezetet, amelyben az utógondozotti ellátás megvalósul. E tekintetben több forráskönyv képzelhető el, amelyek mindegyike bírhat kedvező és kedvezőtlen jelentéssel, hatással. Az egyik lehetőség, hogy a fiatal nagykorúsága után is marad ott, ahol addig nevelkedett, pusztán jogi helyzete változik lényegesen, s ez neki – éppen a változatlan környezet miatt – olykor fel sem tűnik. A másik lehetőség, hogy a jogi helyzet változásával környezetváltozás is jár. Az a fiatal, aki a rendszerben régóta nevelkedik, és több intézményváltást ért meg, ezt is egynek tekinti az eddigi váltások sorában, így nem feltétlenül élményszerű számára az új életszakasz minden ismerve. Nyilván karakteresebb a változás, ha a fiatal utógondozó otthonba vagy külső férőhelyre (pl. albérletbe) kerül, ekkor az őt érő társadalmi visszajelzések összessége élesebben rajzolja meg új életszakasza képét.

Az utógondozói ellátást befogadó intézménytípusok

(Rövidítések: szakszolg = területi ifjúságvédelmi szakszolgálat, többcsop = több csoportot működtető gyermekotthon, lakásotthon, utóotth = utógondozó otthon, többfunk = több funkciót ellátó gyermekvédelmi intézmény.)

Az 1. ábra egyszerre két kérdésünkre is választ ad: azt mutatja egyfelől, hogy az utógondozói ellátottakkal foglalkozó kollégákat munkaviszonyuk a rendszer minden szóba jöhető eleméhez köti. Nagyon nem mindegy, hogy ki az ember főnöke, nem elsősorban személyiség szerint, hanem a tekintetben, hogy vezetői kötelezettségei szerteágazó feladatrendszer teljesítését (eltérő nevelési feladatok ügyében gazdálkodás, szakmai fejlesztés stb.) követelik meg, vagy megengedheti magának azt a fényűzést, hogy munkatársaival együtt egy fő feladat megvalósítására vállalkozzon. A táblázat a fiatalok szemszögéből is megközelíthető: megmutatja, hogy az utógondozói ellátásban maradó fiatalok a szakellátás mely pontjain találhatók meg, s ezzel nagy valószínűséggel azt is, hogy a nagykorúság váltását mely forгатókönyve szerint élték át (maradtak, vagy költöztek).

Sőt mi több, a diagram még ezen a viszonylag kis mintán is mutatja azt a sajátságot, ami EU-csatlakozásunk egyik igen vitatott tétele volt: a főváros jó infrastruktúrával rendelkezik, a megyék szociális ellátása már távolról sem tekinthető egyenletesnek. Hogy ez közelebbről az utógondozotti ellátottak esetében mit is jelent, azt a következő táblázat-sor mutatja. Azt tehát,

hogyan az ellátási repertoár megyénként szűkül és bővül, ezek alapvető elemeit a vonatkozó dokumentumokban rögzítik is.

2a. ábra

Az utógondozói ellátás körében nyújtott szolgáltatások a fővárosban

(A rövidítések magyarázataként: lakhat = az ellátás lakhatási lehetőséget nyújt, étkezést, zsebpénzt és ruhapénzt fizet, higifelsz = higiéniai felszerelést ad, eüell = egészségügyi ellátást biztosít, gyógysz = gyógyszerrel látja el a fiataalt, mentálhig = mentálhigiéniai gondozást nyújt, tanszer = tanszerellátást nyújt, tandíjat fizet, lakbért fizet, útiköltséget térít, tanácsaás = tanácsadás lehetőséget nyújtja, éjfelügy = éjszakai felügyeletet biztosít, egyéb.)

2b. ábra

Az utógondozói ellátás körében nyújtott szolgáltatások Szabolcs megyében

(Lakhat = az ellátás lakhatási lehetőséget nyújt, étkezést, zsebpénzt és ruhapénzt fizet, higifelsz = higiéniai felszerelést ad, eüell = egészségügyi ellátást biztosít, gyógyysz = gyógyszerrel látja el a fiataalt, mentalhig = mentálhigiéniai gondozást nyújt, tanszer = tanszerellátást nyújt, tandíjat fizet, lakbért fizet, útiköltséget térít, tanácsaás = tanácsadás lehetőségét nyújtja, éjfelügy = éjszakai felügyeletet biztosít, egyéb.)

2c. ábra

Az utógondozói ellátás körében nyújtott szolgáltatások Veszprém megyében

(Lakhat = az ellátás lakhatási lehetőséget nyújt, étkezést, zsebpénzt és ruhapénzt fizet, higifelsz = higiéniai felszerelést ad, eüell = egészségügyi ellátást biztosít, gyógysz = gyógyszerrel látja el a fiataalt, mentalhig = mentálhigiéniai gondozást nyújt, tanszer = tanszerellátást nyújt, tandíjat fizet, lakbért fizet, útiköltséget térít, tanácsaás = tanácsadás lehetőségét nyújtja, éjfelügy = éjszakai felügyeletet biztosít, egyéb.)

2d. ábra

Az utógondozói ellátás körében nyújtott szolgáltatások Baranya megyében

(Lakhat = az ellátás lakhatási lehetőséget nyújt, étkezést, zsebpénzt és ruhapénzt fizet, higifelsz = higiéniai felszerelést ad, eüell = egészségügyi ellátást biztosít, gyógysz = gyógyszerrel látja el a fiataalt, mentalhig = mentálhigiéniai gondozást nyújt, tanszer = tanszerellátást nyújt, tandíjat fizet, lakbért fizet, útiköltséget térít, tanácsaás = tanácsadás lehetőségét nyújtja, éjfelügy = éjszakai felügyeletet biztosít, egyéb.)

Az ellátás tárgyi és szolgáltatásként megjelenő feltételeinél lényegesen fontosabbak a személyi kapcsolatok kötődések. Heinrich Tuggener professzor a zürichi szociálpedagógiai tanszék alapító professzora és a FICE Inter sok éven át elnöke definíciója szerint: az ifjúságvédelmi nevelés az együttélés tudománya és művészete (H. Tuggener 1991, idézi Cseres J. 1993). Érdemes tehát foglalkoznunk azzal, hogy – legalábbis a vizsgált megyékben – kik is „élnek együtt” az utógondozói ellátást igénybe vevő fiatalokkal. Ebben a kutatásban nem vállalkozhatunk ugyan arra, hogy a családon kívüli, intézményes nevelés terepén értelmezzük és igazoljuk Bourdieu elméletének (P. Bourdieu, 1978) helytállóságát, a

gondolatról azonban megfélelkezünk nem lehet, nem szabad: „A kulturális tőke nemcsak a már megszerzett társadalmi pozíció megtartását - és így a teljes struktúra (korlátozott mértékű) újratermelését - segíti elő, hanem kihat az egyéni mobilitási esélyekre is. Ez utóbbit nem közvetlenül a kulturális tőkével való ellátottság abszolút szintje, hanem annak viszonylagos mértéke határozza meg. Amennyiben az egyén több kulturális tőkét örököl, mint a vele a többi jellemzőt tekintve azonos pozícióból indulók, megnő a valószínűsége annak, hogy szüleinél jobb társadalmi helyzetbe kerül. És megfordítva: a relatíve alacsony kulturális tőkével ellátottak nagyobb valószínűséggel veszítik el a szüleik által megszerzett társadalmi pozíciót, mint társaik. Szüleikhez képest pedig várhatóan nem fognak elmozdulni a társadalmi hierarchiában azok, akiknek kulturális tőkéje a szülői háttér többi tényezőivel összhangban van, a szülői státuszcsoporthoz jellemzővel megegyező mértékű” (Blaskó Zsuzsa, 2002).

3. ábra

Női és férfi szakemberek aránya az utógondozásban

Csak remélhetjük, hogy az a kördiagram (3. ábra), amellyel az utógondozók nemének arányait próbáljuk jellemezni, nem a valóságnak megfelelő képet mutatja, hanem inkább a kérdőívünkre válaszolás hajlandóságát. Az általunk feldolgozott adatok szerint a férfiak aránya – mint az a 3. ábrából is kiderül - összesen 23 %-os, ami így önmagában szemlélve is a nevelési pontenciál egyensúlyának megbillenését jelzi, bár ennek a fiatal felnőttek nemi szocializációjában már nincs meghatározó szerepe.

4. ábra

Az utógondozók iskolai végzettsége

Az utógondozói ellátásban részesülő fiatalokkal – mint a 4. ábra mutatja – főként főiskolai végzettségű nevelők foglalkoznak. A nevelő iskolai végzettségének két szempontból tulajdonítunk jelentőséget, egyfelől azért, mert a végzettség jelzi a szakmai felkészültség típusát, azaz azt, hogy inkább elméleti, vagy inkább gyakorlati felkészültséggel rendelkezik. Másfelől azt tételezzük fel, hogy az intézményes ellátás, nevelés körülményei között is a maga módján érvényesül a Bourdieu által kidolgozott elmélet a tudás-tőke átörökítésének szülői feladatairól, szokásairól. Egyszerűen szólva: a felsőfokú végzettséggel rendelkező nevelő nagyobb valószínűséggel fogja neveltjeit a tanulás irányába terelni, mint a minél egyszerűbben megszerezhető szakmai képzés irányába.

5. ábra

Az utógondozók életkori csoportjai

Az utógondozói ellátásban részesülő fiatalokkal foglalkozó nevelők – mint láttuk – túlnyomó többsége nő, az 5. ábra pedig azt mutatja, hogy ezek a női munkatársak döntően középkorúak, mondhatni anya-szerepben és sokan vannak fiatalok, úgyszólván pályakezdők, akik inkább a kortárs-segítő szerepében lehetnek sikeresek. Ezekben a szerepekben – és a sor nyilván folytatható – jól elképzelhető a laikus közreműködés, de mégis érdemes feltenni a kérdést, sőt a vizsgálat első szakaszában Szikulai eredmény-értelmezésében szóba is kerül -, hogy van-e sajátos szakmai tartalma ennek a sajátos nevelési területnek? Milyen képzettség szükséges mindehhez, vagy inkább a gyakorlatban megszerzett tapasztalatok segítenek eredményhez? Mindenekelőtt vizsgáljuk meg a fiatalokkal foglalkozó kollégák képzettségi helyzetét, és ami legalább ennyire lényeges, a szakmai fejlődés iránti igényüket, illetve ez irányú lehetőségeiket.

6. ábra

Szakmai képesítés életkori csoportonként

Mint várható, legtöbben főiskolai végzettséggel rendelkeznek, a legnépesebb középkorú csoportban és a legfiatalabbak csoportjában is ez jellemző. A középkorúak csoportja azonban még a látszat ellenére sem tekinthető homogénnek, hiszen ők a 70-es években végezték felsőfokú tanulmányaikat, ekkor azonban még szakirányú képzés nem létezett. Az ő tanító- vagy tanárképző főiskolai diplomájuk többnyire szakpedagógusi tanulmányokat fed, kevesebben végeztek célzottan nevelési feladatokra előkészítő stúdiumokat. A második legnépesebb csoport viszont már szociálpedagógiai, szociálismunkás-képzésben vett részt, így szakmai felkészültségük célzottan szakirányúnak tekinthető. Keveseket érint ugyan, de azért lényeges és megjegyzést érdemel, hogy az egyetemi diplomával rendelkezők között találhatók leginkább a nem szakirányú végzettségűek.

6a. ábra

A nem szakirányú diplomások szakmái

Amint a 6a. ábra mutatja, a nem szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezők többsége nő, a következő (6b.) táblázat mutatja majd a kor szerinti megoszlást. Ez a néhány fős nevelői alcsoporthoz nem képez olyan számottevő adathalmazt, amelynek alapján a leghalványabb következtetést levonhatnánk, gondolatokat azonban elindít. Régi keletű tapasztalat – és éppen az utógondozás terepén tarthatta meg leginkább érvényességét -, hogy kifejezetten jól tesz a nevelőközösség együttműködésében az a kolléga, akinek szakképzettsége egészen más, a munka világából hoz hiteles tapasztalatokat. Kérdőívünkön a nevelő saját megítélését kérdezzük meg, mennyiben érzi sikeresnek munkáját, ezeket a válaszokat a nem szakirányú végzettségűek esetében tényleg komolytalan lenne külön feldolgozni. Annyit azonban látunk, hogy sikeresség/sikertelenség arányaik megegyeznek a szakirányú végzettséggel rendelkező kollégákéval. Nem hallgathatjuk el azonban, hogy van ennek a helyzetnek kevésbé kedvező olvasata is, mégpedig a kölcsönös munkaerő-piaci szűkösségből fakadó kényszer, olykor egészen a kontraszelekció mértékéig.

6b. ábra

Nem szakirányú diplomások életkori csoportonként

7a. ábra

Mióta dolgozik utógondozóként?

Arra gondoltunk, hogy talán az utógondozói munkában eltöltött évek mutatnak összefüggést a továbbképzéseken való részvétellel és a választással. A 7a. ábra szerint az 1-2 éve és az 5-10

éve utógondozói munkát végzők vesznek részt nagyobb számban továbbképzéseken, érthetően a szociálpedagógiai stúdiumok iránt érdeklődnek leginkább.

Visszatérve Tuggener professzor meghatározásához az együttélés művészete és tudománya tételéhez, ebben a szakmai körben lényegesebbé válik a munkaidő és a szabadidő különválása, vagy éppen külön nem válása. A szabadidő eltöltése sokat mond a nevelő személyiségében kiépült önvédő mechanizmusokról, esetleg a kiegészítés veszélyéről.

8. ábra

Hogyan tölti szabadidejét az utógondozó?

(A rövidítések magyarázata: kikapcs = olyan foglalatosságot választ, ami a kikapcsolódást biztosítja, eredmény = olyan foglalatosságot választ, amiben jól érzékelhető fáradozásának közvetlen eredménye, a szabad idejében művelődik, házimunkát végez, szakmai kérdésekkel foglalkozik, a családjával tölti, civilsz = civil szervezetben tevékenykedik, tanul, keres = kiegészítő jövedelmet biztosító munkát végez, nincs szabad ideje.)

A 8. ábra tanúsága szerint a nő és a férfi kollégák is leggyakrabban családjuk körében töltik szabadidejüket. Ha a vizsgálat második szakaszában is készítettünk volna interjúkat, bizonyosan megkérdezzük, hogy a kolléga milyen lényeges azonosságokat és különbségeket lát a munkájában és a családjával eltöltött szabadidejében gyakorolt tevékenységek, tevékenységformák között. A „külső” szemlélő szemszögéből ugyanis meglepően egynemű

tevékenységformák sorolhatók fel, a felelősség és az érzelmi érintettség tekintetében tételezhető fel minőségi különbség.

A második leggyakoribb szabadidős tevékenység-együttes a házimunka, ami az előzővel együtt szemlélve nem sugallja a kikapcsolódás, a rekreáció ideális teljesülését. A művelődés a harmadik leggyakoribb időtöltési forma, ez már valóban a feltöltődést, a kiégés elleni hatásos védekezést szolgálja. (Itt veszem észre, hogy az előző megjegyzésem család-ügyben akár ellenszenvesnek is tekinthető. A félreértést elkerülendő, itt is több forgatókönyv képzelhető el, hiszen a házi teendők elvégzése elkerülhetetlen, de mennyire más, ha családi együttműködésben történik, mint a heti munkában megfáradtan a lehető leggyorsabban behozni, letudni az elmaradást, főként, ha ez egyedül a családanya feladata!)

A kérdőívben szerepelt egy válaszlehetőség, amely a szabadidő eltöltésében a közvetlen, látható eredményre vezető tevékenységet jelölte meg. Ezt – számomra – meglepően kevesen választották. Kérdőív-szerkesztési baklövés, ha az ember a saját, személyes tapasztalatait ötvözi az általánosakba, de most ez történt. Azt feltételeztem ugyanis, hogy olyan szakterületen, amelyen az eredmény megkétszerezve mutatkozik, kedveltek azok a szabadidős tevékenységek, amelyek eredménye nyomban meglátható. Persze, ha jobban belegondolok, a házimunka és a művelődés is ilyenek – mármint látszik, érződik az eredményük.

8a. ábra

A szabadidő eltöltésének módja életkori csoportok szerint

8b. ábra

A szabadidő eltöltésének módja végzettség szerint

A 8a. és 8b. ábrákat azért tartom figyelmet érdemlőnek, mert azt mutatják, hogy a szabadidő eltöltésének módja lényegében azonos, függetlennek látszik a végzettségtől, a nemtől és a korcsoporttól. Mutatják azonban azt is, hogy hasonló a helyzet a további vonatkozások

tekintetében is, tehát abban, hogy az utógondozó kollégák alig vesznek részt civil szervezetek és más közösségek életében, kevesen szorulnak rá kiegészítő kereseti forrásra (vagy legalábbis a kérdőíven így válaszoltak), és alig akadnak olyanok, akik úgy érzik: igazából nincs szabadidejük.

9. ábra

Az utógondozó vélekedése saját munkásságáról

Az utógondozói ellátásban részesülő fiatalokkal foglalkozó nevelők jelentős részben érzik sikeresnek munkájukat, és meggyőző az a hányad is, amellyel sikertelenségüket jelzik (9. ábra). A kérdőív a megkérdezett személyes élménye iránt érdeklődik, és nem sorol fel objektívnek nevezhető szakmai kritériumokat a megítélés fogódzkodóiként. Ez éppen további kérdések dolga, a kollégától vártuk azokat a jellemző mozzanatokat, amelyek számára a sikeres vagy éppen sikertelen „esetek” sajátja.

9a. ábra

Az utógondozói munka sikerének fő okai

(Az együttműk = együttműködő és a szófogadó megjelölések az utógondozói ellátásban részesülő fiatal viszonyulását jelzik a siker okaként, a szerencse és a segítség pedig a mindkettőjüket a környezet részéről érő hatások együttesét jelöli.)

Mint azt a 9a. ábra mutatja, mindenki a fiatal együttműködését tekinti saját sikere legfőbb, azaz leggyakoribb feltételének és érdekes módon sokan ezt a szerencsének is tulajdonítják. (Ha a szerencse ilyen gyakori, akkor ott azért másnak is kell lenni, ahogyan manapság mondják, jókor kell jó helyen lenni, hogy a szerencse megtalálja az embert.) Érdekes, hogy viszonylag sokan említik a siker zálogaként azt, hogy a fiatal elfogadja és teljesíti a nevelő tanácsait, kéréseit. Persze lehet ezt is az együttműködés egy formájának tekinteni, de ha belegondolunk, az utógondozói ellátás egyik lényeges célja az önálló életvezetéshez, az önálló döntésekhez segítség, akkor a szófogadást már inkább egy idejétmúlt pedagógiai gyermekkép, semmint egy teljes jogú felnőtt jellemzőjeként kell kezelnünk. Igen kevesen említik, hogy külső segítség igénybevétele járult a siker eléréséhez. Ugyancsak figyelmet érdemel ez a kis adalék, mert egyfelől összeeseng a nevelők társadalmi aktivitásának, civil szervezetekben részvételének alacsony arányával, másfelől utal arra is, hogy tényszerűen, objektíve szűkült a külső segítségforrások köre. Éppenséggel mondhatnánk azt is, hogy ezek a lehetőségek átalakultak, főként a pályázatok rendszerében és különféle, a fiatalok képzésére, át- és továbbképzésére, valamint munkábaállására vonatkozó szabályok dzsungelében találhatók, azaz folyamatos figyelemmel kell őket keresni, értelmezni, CV-ket, jelentkezési lapokat és pályázatokat írni.

9b. ábra

Az utógondozói munka sikertelenségének okai

(Az okok többnyire az utógondozói ellátást igénybe vevő fiatalban rejlenek: helyzete eleve kilátástalan volt, képességei nem elegendők a követelmények teljesítéséhez, megszegte a megállapodásban megfogalmazott feltételeket, ő maga kérte az ellátás megszüntetését, s csak egyetlen esetben került sor arra, hogy az ellátás az utógondozó kérésére szűnt meg =ugnem.)

A 9b. ábra a sikertelen „esetek” jellegzetességeit mutatja, amiben érdekes helyi sajátosságok fedezhetők fel. A Fővárosban egyetlen fiatal sem kérte ellátásának megszüntetését, viszont az ellátás leggyakrabban azért szűnik meg, mert megszegte a megállapodásban elfogadott feltételeket, rendszabályokat. Veszprémben viszont éppen ellenkező a helyzet, a legtöbb fiatal ellátása saját kérésére szűnik meg. Viszonylag ritkán, de előfordul, hogy a fiatal önálló életvezetésre alkalmassá tétele már eleve kilátástalannak látszik, és még ritkábban, mondhatni elvétve fordul elő, hogy az utógondozó dobja be a törölközőt.

A kérdőív tartalmazott néhány olyan nyílt kérdést, amelyhez nem ajánlottunk fel válasz-lehetőséget, a kolléga kötetlen válaszát vártuk. A válaszokat az előfordulás gyakorisága alapján rendeztük.

Mi a legfontosabb az utógondozó munkájában?

- beszélgetés
- ha igényli, konkrét segítség
- tanulásra készítés

- kapcsolattartás
- tanulás segítése
- munkahely-keresés
- praktikus életismeret nyújtása
- elindítani őket az életbe
- a fiatal felnőtt érdekvédelmi képviselője
- sikeres legyen a kikerülés után
- munkahelye legyen
- szakképzettséget szerezzen
- iskolai végzettsége legyen
- saját lakás, lakhatási lehetősége legyen
- beilleszkedés
- ne legyen a társadalomból kirekesztve
- az utógondozott és családja kapcsolata
- legyen alkalmas az önálló életvitelre
- tetteiért felelősséget vállalni tudó személyiség

Mi a legnehezebb?

- éretlen a döntéshez, mégis ő dönt, végig kell nézni a következményeket
- a társadalom elutasító magatartása, a negatív hatások kiszűrése
- meggyőzés az utógondozás szükségességéről
- munkához juttatás, a romák nem rendelkeznek piacképes szakmával, munkahelyen legyőzni az előítéletet
- családi kapcsolatok újraépítése, a hátszág megteremtése
- ha újszülöttjével tér vissza
- ha magam is kilátástalannak látom a helyzetét
- megértetni, hogy az életkezdést nem arra költi, amire akarja
- sok szabadidőt vesz igénybe
- önállóan fiatal napi teendők rendszeres elvégzésére rábírn
- nehéz feldolgoznom, hogy újra hazudott nekem
- per hecc megsértik a szabályokat

Mi a leghálásabb mozzanat?

- látni a felnőtté érés fázisait
 - továbbtanulási döntéshez asszisztálni
 - ha kéri a tanácsomat, véleményemet
 - ha érzem, hogy tudják, számíthatnak rám, bíznak bennem
 - a ragaszkodása
 - ha közös nevezőre jutunk
-
- elbeszélgetés után pozitív változás
 - ingatlanvásárlás, berendezkedés
 - kapcsolattartás az iskolával
 - jó közösségi beilleszkedés
 - helytállás a munkahelyen
 - ha boldog, sikeres az életük
 - ha megtanul a pénzzel bánni
 - amikor örülnek annak, amit maguk értek el

Javaslatok

- a teljes jogú döntések későbbre halasztása
- az önkormányzatok nagyobb empátiája
- kevés az életkezdesi támogatás a lakásvásárláshoz
- utógondozó házak
- hivatalos szervektől több segítség kellene
- amit 18 éves koruk előtt nem tehettek meg, azt rögtön megteszik, ezt kellene jól előkészíteni
- az utógondozás feltétele legyen az iskolai végzettség és a munkahely
- az új házba kerülők legyenek önállóbbak

Feltételezem – bár lehet, nincs igazam -, hogy az utógondozotti ellátott fiatalokkal végzett munka sajátos tartalmát nem dolgozták fel, összegezték olyasformán, amit a munkapszichológusok munkatükörnek neveznek. Az imént olvasott válaszok eléggé gyakoriak ahhoz, hogy támpontokat adjanak egy ilyen munkatükör, tehát egy sajátos önállónak nevezhető feladat-együttes leírásához. Egy ilyen feladatléírás azután biztonságos támpontot adhat a szakmai fejlesztéshez, mert – mint korábban láttuk – célzott, a munka sajátosságait figyelembe vevő továbbképzési lehetőséggel (legalábbis a válaszadók körében) nem találkoztunk. Még tovább megyek: ez a szakmai fejlesztés a fiatalokat is önálló, aktív szereplőnek tekinthetné, és nemcsak a velük foglalkozó nevelők, hanem az ő számukra is hasznos lenne az önnevelés technikáinak elsajátítása. Ez kései, de lehet, utolsó alkalom a nevelési deficitok hatékony feldolgozására.

Az utógondozó ellátás keretei között élő fiatalokról

Végül néhány előzetes adat az utógondozói ellátást igénybe vevő fiatalokról. Csak ismétlésül: ezek az adatok az ellátás adatairól tudakozódó kérdőív válaszaiból származnak, még nem a kérdőív-csomag harmadik, a fiatalok által kitöltött egységéből. A következő diagramok egyfajta helyzetkép felvázolása céljára készültek, inkább az ellátórendszer jellemzésére szolgálnak és arra a kérdésre adnak választ, hogy milyen is azoknak a fiataloknak a csoportja, akik ebben az ellátásban részesülnek. A csoportot ismerjük meg ezekből az adatokból tehát, s majd a harmadik kérdőív adatai alapján finomodik a kép, akkor kapunk választ a személyes indítékokról, élményekről, élet-távlatokról.

10. ábra

Az ellátásban élő fiatalok

A 10. ábra a vizsgált fiatalok számát mutatja megyénként, s bár az arányokat nem tüntettük fel, mégis jól látszik, hogy a fővárosi illetőségű fiatalok vannak legtöbben. Az olvasó pedig jól tudja, hogy ezek a fiatalok nem feltétlenül a Budapesten élnek. Szikulai megállapításaival összeecseng az a rácsodálkozó felismerés, mi szerint négy megyében majd 700 fiatal nem tud, nem akar elszakadni az intézményes élettől, pedig sokuknak elege lehetne már belőle – gondolhatnánk –, hiszen legalább jó évtizednyit éltek már intézményes körülmények között; és mégsem így van..

11. ábra

Az ellátást igénybe vevő leányok és fiúk száma, aránya

A 11. ábrán látható kördiagram szerint a fiúk, fiatal férfiak valamivel többen maradnak a rendszerben – a vizsgált megyékben legalábbis – nagykorúságuk után. Kérdés, hogy ez egyszerűen a demográfiai helyzettel együtt mozgó arány, vagy arról is szó van, hogy a lányok inkább „elkelnek”, és nem az intézményes életformát folytatják.

12. ábra

Az ellátórendszerben eltöltött évek

A 12. ábra mutatja az ellátórendszerben eltöltött idő alakulását, s mint látható, legtöbben tizen-egynéhány évet töltenek az ellátórendszerben, mielőtt az itt maradást, az utógondozói ellátást választanák.

12a. ábra

A szakellátásban nevelkedés helyszíneinek száma nemenként

Ezek a fiatalok – legalábbis az adatok alapján – a szerencsésebbek közé tartoznak, hiszen legtöbben egy helyen éltek, és sokan két-három helyen az ellátásban töltött éveik során. Csak 1-1 fiatal élte át élete során azt az abszurd élményt, hogy szinte évenként változott az a hely, amelyet otthonának kellett tekintenie.

13. ábra

Utógondozói ellátásban eltöltött évek

A 13. ábra az utógondozói ellátásban eltöltött időtartamot mutatja években, s az évek száma alapján láthatjuk, hogy ezek a fiatalok igyekeznek az ellátás köldökzsinórján megmaradni a lehetőségek végső határáig.

14. ábra

Utógondozói ellátás – a korábbi életforma folytatása?

(Magyarázatul: folyamat = korábban is intézményben nevelkedett, nagykorúvá válása után maradt, tehát számára folyamatos az intézményes ellátás. Később: nagykorúvá válása után, életkudarcai okán került vissza az ellátásba.)

A fiatalok döntő többsége számára az utógondozói ellátás igénybevétele korábbi életük, életformájuk zökkenőmentes folytatása, valószínűleg számukra csak annyi, hogy „maradok”,

esetleg „maradok, mert nincs hová mennem”, vagy „maradok, mert itt jobb, itt érzem magam biztonságban”, miközben jogi helyzetük gyökeresen változik. Elenyésző kisebbségben vannak azok, akik nagykorúságuk elértekor megpróbálkoznak az önálló élettel, de kudarcot szenvedvén visszatérnek az ellátás védőszárnyai alá. A 12. ábra sejteni engedi, hogy a fiatalok egy kis hányada éppen azért jelentkezik be maga a szakellátásba, hogy megszerezze a jogalapot az utógondozói ellátás igénybevételére.

15. ábra

Az utógondozói ellátás igénybevételének okai

(Kevpénz = a saját keresmény és az egyéb rendelkezésre álló pénzeszközök nem elegendők az önálló élet megkezdéséhez; nincspénz = a fiatal semmilyen pénzforrással nem rendelkezik; szocfér = a fiatal szociális férőhelyre vár.)

Az ellátási forma lényege látszik teljesülni annál az 505 fiatalnál, aki tanulmányai folytatása céljából veszi azt igénybe. Az a tény a lényegesebb, hogy a vizsgált négy megyében az utógondozói ellátást igénybe vevő fiatalok 73%-a tanul – gondoljunk vissza a német ifjúságkutatók egyik legfontosabb megállapítására. Az sem közömbös persze, hogy miért és mit tanulnak, reményeink szerint a fiatalok által megválaszolt kérdőívek adatai erről a kérdésről, kételyről részletesebb, mintázottabb és fiataljaink munkaerő-piaci start-helyzeté jobb megítélését segítő képet adnak.

Probléma-irányult epilógus

Van ezeknek a megállapításoknak problémaorientált olvasata, ez tűnik ki a bevezetőben Szikulai megállapításaiból. Ezek a megállapítások a korrekcióhoz adnak pontos útmutatást, egyúttal pedig az irányítónak, a módszertani fejlesztőknek, a képzőknek és továbbképzőknek bokros teendőket. Magam már nemegyszer fejtettem ki nézeteimet arról, hogy nyilvánvalóan társadalmi szükséglet mentén vált ki az intézményes nevelés önálló, és idővel szakterületté egyik végpontján a méregdrága svájci kollégiumokkal, másik végpontján pedig az árvaházakkal (Cseres 1993). A gyermek- és ifjúságvédelem korszerűsítése, átalakítása eléggé sok energiát pazarolt az önostorozásra a 80-as években; ezt az energiát gazdaságosabb lett volna módszertani munkákra fordítani és így a törvényben megszabott rendszer-váz köré idejében és kipróbált módszertani kötőszövetet építeni. Egyebek között ennek a bámulatot érdemlő ragaszkodásnak is jobban ismerhetnénk a motívumait és kezelési módját. Az alap-motívumokat ismerjük, persze, azokat már mindannyian a szakmai evidenciák közé soroljuk. De mindig figyelemre méltó az a szakmai érvelés, amely a probléma felvázolása után nyomban és csakis saját egyedi esetek példáit hozza, s nem érvel előbb szakmai síkon, az esetbemutatót pedig csak illusztrációként használva. Ezt a kis kitérőt egyfelől jelzésnek szánom, hogy a gondolat többet érdemel, másfelől pedig azért tettem, hogy a saját pozitív olvasatomat megalapozzam. Nem jó, hogy ezek a fiatalok önállótlanok még huszonéves korukban is, de jó, hogy számíthatnak biztos támaszra, segítségre. Nem jó, hogy a kiskapukon keresztül is visszatérnek a rendszerbe, de jó, hogy legalább tanulnak, bármit, még jobb esetben azt, amit szeretnek, szóval tanulnak. Nem jó, hogy nincs lakásuk és munkahelyük, de jó hogy mindezek megszerzésében nem állnak egyedül, és nem a munkanélküli segély és a hajléktalan-szálló az egyetlen perspektívájuk. Nem jó, hogy az „életkezdésit” egy hét alatt eltapsolják, de jó, hogy ezután – ha a szőnyeg alatt is – van hová bűnbánóan és csalódottan visszatérni.

Ugyancsak Szikulai azon megállapításaira utalva, amelyek a megelőző évek nevelési hiányait említik, feltehető a kérdés: van-e alkalmuk a rendszerben élő gyerekeknek saját felelőtlenségüket kipróbálni, és így saját tapasztalatot szerezni a következményes hátrányokról? Van-e a képzésben és továbbképzésben utalás arra, hogy a rosszhoz, a tévedéshez törvényszerűen kapcsolódó tiltás, szidás, korholás helyett más válaszok is

adhatók? Szülőként és nevelőként van-e szabadságunk, bátorságunk idejében valóságos problémamegoldásra, helytállásra alkalmat adni neveltjeinknek? A német szakirodalomból jól ismerjük a kaland- és élménypedagógia próbálkozásait, tapasztalatait, van-e vajon elképzelés, szándék arra, hogy gyermekeinknek már tizenéves korukban alkalmat teremtsünk önnön erkölcsi és fizikai erejük – akár eleinte kudarcba fulladó – kipróbálására, fejlesztésére?

Mindez visszavezet ahhoz a jelentős problémához, amelyet Szikulai az utógondozók felkészültségének olykori hiányosságaival jelez. Minden okunk megvan kijelenteni, hogy a családon kívüli nevelés önálló részterülete az utógondozás, az utógondozói ellátásban részesülőkkel együtt élés. Van-e ennek a részterületnek konzisztens, összefüggő ismeretanyaga, olyan ismeretanyag, amely megfelelő mennyiségű és minőségű gyakorlati tapasztalatból összegződött, párlódott elméletté, amelynek története is van, és amely átadható szakmai képzési keretek között.

Szándékunk szerint az utógondozói ellátásban részesülő fiatalok jellemző adatai, vélekedései bemutatásával gyarapítani törekszünk az utógondozói szakma ismeretanyagát.

Felhasznált és említett irodalom

Bendit, René: European Group for Integrated Social Research (EGRIS) (2001): Misleading Trajectories: Transition Dilemmas of Young Adults in Europe. In: Journal of Youth Studies, Vol. 4, N° 1, 101-118,

Bendit, René (with Schizzerotto, A., Gasperoni, G., Galand, O., Wallace, C.): Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe (IARD- Study), 3 Volumes. Milano 2001

Blaskó Zsuzsa: Kulturális reprodukció vagy kulturális mobilitás? Szociológiai Szemle, 2002. 2.sz. 3-27.

Bourdieu, Pierre: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Bp., 1978

Cseres Judit: Változások Közép-Európa nevelőotthonaiban. A fejlődés útja Ausztriában, Hollandiában, Magyarországon, Németországban és Svájcban. (Fordította, szerkesztette, írta) FICE Kiadványok, 1. 1993.

Cseres Judit: Beszámoló a „Rendőrség és szociális munka – mit kezd Európa a fiatalkori bűnözéssel?” című konferenciáról (a DVJJ szervezésében Springe, 2004) Büntetőjogi Kodifikáció, HVG-Orac Kiadó, 2004.

Deák Ferenc: Szöveggyűjtemény a szociálpedagógiáról. Könyvismertetés: Szociálpedagógia. Szöveggyűjtemény. Szerkesztette: Kozma Tamás és Tomasz Gábor. Budapest, 2000. Osiris Kiadó – Educatio Kiadó, 416 old. A könyvismertetés megjelent: Új Pedagógiai Szemle, 2001. április.

Szikulai István: Beszámoló a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságok után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról. Kapocs 2003. április

Tuggener, Heinrich: Professionalität: Beruf und Persönlichkeit (*Szakszerűség: szakma és személyiség*). A Zürichi Egyetem évkönyve, 1991.